

Світлана ЯРЕМЕНКО
канд. філол. наук, доцент,
м. Київ

РЕАЛІЗАЦІЯ МОВНОГО КОДУ В БІЛІНГВАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Яременко С.А. Реалізація мовного коду в білінгвальному середовищі

У статті розглядаються основні форми реалізації українсько-російського суржику в Україні на початку ХХ ст.

Ключові слова: соціолінгвістика, українсько-російський суржик, мовний код.

Світовий досвід доводить вагому роль мовно-культурного чинника у формуванні національностей. У сучасній історії національних держав, як засвідчують соціолінгвісти, поширення однієї мови є найдієвішим чинником консолідації населення в межах однієї країни

Українська літературна мова як суспільно вагома форма існування національної мови, виконуючи роль консолідуючого чинника, виступає свідченням державотворчих потенцій нації, неодмінним атрибутом розвитку національної культури. Характеризуючи традиційні й сучасні підходи до аналізу попередніх ланок в історії української літературної мови, С.Єрмоленко зауважує, що мова не народжується з якоїсь мови і не народжує іншу мову, як **суспільне явище** вона формується на певному просторі в межах тривалого історичного періоду, коли відбуваються інтеграційні процеси між відмінною мовною практикою різних людських спільнот [1, с.387].

Соціолінгвістичні дослідження мають великий вплив на формування мовної політики держави у будь-який період. Тому мовне питання не може розглядатися ізольовано від усієї політичної, соціально-економічної та культурної ситуації в країні. Оприлюднена заява Міністерства закордонних справ Росії про утиски в Україні російської мови, яку Міністерство, слідом за тенденційними російськими газетами, називає рідною мовою більш як половини українців (? – С.Я.) засвідчує **неоднозначність** соціолінгвістичної ситуації в Україні сьогодні. Загально визнано, що нині втрачено ту ініціативу в мовній політиці, яка починала народжуватися в час здобуття незалежності. Причини, як зауважує І.Дзюба [2], і в об'єктивних обставинах (кризовий стан суспільства, зниження престижу українськості внаслідок соціальних розчарувань), і в суб'єктивних (незацікавленість державних структур, «втома» громадських інституцій, пряма політична протидія з боку певних груп). Закон «Про мови» не виконується, програми державної підтримки української мови (як і культури) не здійснюються - як через відсутність належного фінансового, технічного, організаційного забезпечення, так і через брак або невиявленість державної волі.

Розвиток української ситуації унаочнює відому з досвіду зарубіжної соціолінгвістики закономірність, згідно з якою відсутність у державі мовної політики також є політикою, що полягає у підтримці сильнішої мови. В сучасних умовах, як засвідчують соціолінгвісти [3, с.2], в Україні зберігається досягнуте в попередній період домінування російської мови в міській комунікації, а в деяких сферах, зокрема в інформаційно-культурній, нові реалії відкритого суспільства й ринкової конкуренції призвели до значного посилення процесів русифікації.

Апелюючи до державності й мови як державотворчого чинника, дослідник інтелектуального потенціалу мови Л.Шевченко підкреслює, що саме через мову нація сублімується в цивілізаційних традиціях, реаліях і формах культури, здатних до інтеграції

у світовий досвід і, водночас, зберігає власну неповторність, можливість відтворення **домінантних культурних кодів** в еволюційно змінному цивілізаційному просторі [4, с.48].

Актуальність обраної теми зумовлена потребою всебічного аналізу соціальних аспектів побутування двох мов в Україні та комплексом проблем, пов'язаних з мовною компетенцією і мовною поведінкою особистості, дослідженням факторів, що впливають на вибір мови в білінгвальній ситуації, реалізації поняття **мовного коду** на індивідуальному й колективному рівні.

В загальному мовознавстві лінгвістичні й соціологічні методи вивчення мовних явищ детально окреслив О. Ткаченко. Загальний опис мовної ситуації України містять праці В. Русанівського, В. Брицина, О. Тараненка, Н. Шумарової, Л. Масенко, регіональні соціолінгвістичні описи належать В. Демченкові, Т. Кузнецовій, Ю. Сапліну та іншим.

Мета дослідження – проаналізувати мовну політику, яку проводив панівний імперський режим на території України на початку ХХ ст., окреслити її наслідки, дати загальний огляд мовної ситуації, зокрема схарактеризувати українсько-російський білінгвізм в Україні.

Актуалізація стосунків між мовою й політичною історією доводить, що великі історичні події завжди мали незаперечні наслідки для багатьох сторін мови. «Колонізація як одна з форм завоювання переносить мову в інше середовище, що спричиняє зміни в самій мові» [5, с.34]. Окреслену тезу Фердінан де Сосюр підтверджує численними фактами світової практики: Норвегія, об'єднавшись з Данією, прийняла датську мову, але пізніше, усвідомивши власну мовно-національну нівеляцію, намагалася звільнитися від добровільно прийнятої мовної експансії. Внутрішня політика держав відіграє не менш вагомую роль в житті мов: окремі держави, зокрема Швейцарія, допускають співіснування кількох мов; інші, як, наприклад, Франція, прагнуть до мовної єдності й ідентичності.

Високий рівень розвитку національної культури сприяє розвитку окремих спеціальних мов (юридичної, термінологічної). Це приводить до іншого питання: стосунки між мовою і такими установами, як церква, школа, тощо, які, в свою чергу, тісно пов'язані з літературним розвитком мови, - це феномен, як зауважує Фердінан де Сосюр, загальний, оскільки невіддільний від політичної історії країни. Тобто, літературна мова в усіх напрямках виходить за межі, визначені для неї літературою. Розгортання і мовна аргументація окресленої тези дозволяють ученому стверджувати, що лінгвіст має розглядати **взаємні зв'язки книжної та повсякденної мови** [5, с.35], оскільки кожна літературна мова як продукт культури веде до відокремлення сфери свого існування від сфери природної – розмовної мови.

Одним з основних питань, окреслених соціолінгвістикою, є проблема соціальної диференціації мови на всіх рівнях її структури, зокрема вияв зв'язків між мовними і соціальними структурами, які є багатоаспектними і мають опосередкований характер. Структура соціальної диференціації мови - багатовимірне явище, що складається як із *стратифікаційної* диференціації, обумовленої різноманітністю соціальної структури, так і *ситуативної* диференціації, спричиненої різноманітністю соціальних ситуацій [6, с.481]. З окресленою проблемою тісно пов'язане питання «мова і нація», вивчаючи яке соціолінгвістика оперує категоріальними поняттями *національна мова*, потрактоване у радянському мовознавстві як категорія, що виникає на перехідних етапах економічної і політичної формації нації.

Об'єктом соціолінгвістики є мова в аспекті її соціальної диференціації, а предметом – функціонування мови «в соціальному контексті» [7, с.316]. Як зауважує білоруська дослідниця Н. Мечковська, предмет соціальної лінгвістики необхідно трактувати у трьох основних вимірах [8, с.5]. *По-перше*, це «мова і суспільство», тобто всі види

взаємовідношень між мовою і суспільством (мова і культура, мова й історія, мова й етнос, і церква, і школа, і політика, і масова комунікація). До кола соціолінгвістичної проблематики загалом відносяться взаємовідношення мови і суспільства, репрезентованого системою суспільних об'єднань і груп у структурі складних соціальних відношень і функцій. Друге тлумачення предмета соціолінгвістики зводить його до «ситуації вибору мовцями того чи іншого варіанта мови (або елемента, одиниці мови)», відповідно до якого спектр проблем соціолінгвістики зводиться до одного аспекту – мовного варіювання. Третє визначення предмета обмежує проблему зв'язку мови та суспільства вивченням особливостей мови різних соціальних і вікових груп.

Розглядаючи актуальні питання мовної ситуації та мовної політики в сучасній Україні, досліджуючи вплив чинників державності на двомовність, дослідник білінгвізму О.Тараненко [9, с.33] розрізняє чотири плани, якими варто вимірювати це явище: *етнічний склад* населення держави; *соціально-мовний* план, тобто залежність мовної поведінки українців від їхнього соціального стану; *культурно-мовний* план, або ступінь асимільованості представників корінної нації в їхній мовній поведінці; *нормативно-мовний* план, або визначення ступеня впливу мови провідної раніше нації на структуру іншої національної мови.

Безперечним є факт, що державний статус національної мови найвагомніше впливає на збільшення кількості представників етносу, які визнають національну мову рідною, тобто на культурно-мовну самоідентифікацію народу.

Проголошення української мови державною змінило суспільний статус мови корінної нації, створило умови для розбудови соціальної парадигми української мови. Однак процес цей тривалий, оскільки пов'язаний не лише з етнічним складом населення України, а й з соціально-мовним планом – статусом української мови в містах східних і південних областей України, де функціонує переважно російська мова, та культурно-мовним планом, тобто статус її залежить від того, з якою національною культурою ідентифікує себе мовець. Така самоідентифікація зумовлена мовним середовищем, вихованням мовців у певній культурі. І соціально-мовний, і культурно-мовний плани пов'язані з тенденцією вибору мови спілкування. Вибір мови спілкування зумовлений як національно-мовною свідомістю мовця, так і автоматичним використанням **мовного коду** в різних ситуаціях спілкування.

Прикладами з періодики початку ХХ ст. аргументуємо окреслену тезу.

Мовну ситуацію в українських селах різноаспектно висвітлюють матеріали багатьох тогочасних газет. Наприклад, у газеті "Рада" у дописі "Голос із села" [10, с.1] за підписом М.Ф-ко (криптонім належить Михайлові Федоренку [11, с.377], який у 1906-1907рр. був активним кореспондентом газети) йдеться про рівень русифікації сільського населення прикордонних територій України. Автор зауважує, що використання російської лексики стає дедалі престижнішим у селах Новгород-Сіверської губернії. Серед усіх вікових категорій найактивніше русифікувалася молодь. Автор констатує, що російськомовні запозичення систематично потрапляли в мову молоді: "На вечорницях гуляють хлопці й дівчата. Говорячи одно до одного, вони вимовляють **"што"** і *калічать деякі слова на московський лад*. Це вони вважають за найкращу мову і цим пишаються" (курсив тут і до кінця допису наш. – С.Я.).

Автор статті засвідчує масову русифікацію саме сільського населення, яке завжди найменше реагувало на запозичення з інших мов, зокрема, навіть не хотіло сприймати західноукраїнську лексику в пресі, про що нагадували автори інших дописів. Цим явищем автор підтверджує соціальні причини русифікації, зокрема урбанізацію: найбільше "москалили" ті молоді люди, які вже виїжджали з сіл до міст і там певний час працювали, тому дуже часто можна було почути, як "яка небудь дівчина... каже до своїх подруг:

"*Пайдьомте дівчата*". Особливо ті дівчата *москалять*, які були наймичками в панів по містах...". Праця в містах на заводах, фабриках, залізниці спричиняла до поширення, за висловом автора, "калічення московської мови" в побутовому спілкуванні молоді з родиною, односельцями, людьми похилого віку. М.Ф-ко констатує: "...один парубок, що був на залізниці, навчився *калічити московську мову*, тепер він і вдома *калічить* та ще й з викрутасами..." [10, с.1].

Процес денаціоналізації української сільської молоді позначався на ставленні до україномовної літератури: про книжку, написану українською, самі ж українці, як констатує дописувач, відгукувалися: "*Какой это поганой язик малороссійской*". М.Федоренко підкреслює, що такою мовою денаціоналізована молодь розмовляє і "в своїй рідній сем'ї, що вся балакає по українськи". При цьому вони не лише в мові намагаються бути схожими на міську інтелігенцію, а й в одязі, зокрема, сільські дівчата беруть приклад із панянок, шиють собі довгі спідниці та "*кохти*" (автор статті виокремлює лексему в кількох абзацах, бере в лапки, підкреслюючи її неприродність для тогочасної україномовного узусу). Лексичний сарказм автора підсвідомо переноситься і на зовнішність мовців: "...як убереться яка дівчина в таку "*кохту*", то хоч зараз її на город горобців ганяти" [10, с.1].

Причини й наслідки русифікаційної політики на селі автор убачає й у засиллі російських пісень: "Українські пісні розповсюджені, але чимало є й "*шахтьорських*", а це дуже погано". Кальковане з російської мови слово "*шахтьорський*" вживається автором на позначення російськомовних пісень.

Констатуючи такі факти, М.Федоренко ставить питання: "Чия вина?", і намагається пояснити мовно-соціальні процеси й відповідну ситуацію. На його думку, "перш усього винна українська інтелігенція, що відцуралася від свого народу і стала *перевертнями, панами – москалями*". Сільська й міська інтелігенція, намагаючись розмовляти російською мовою у громадських інституціях і у побутовому спілкуванні, *калічить* цю мову і водночас калькованою лексикою засмічує українську мову. Незначна кількість україномовної літератури, як зазначає автор, не може змінити ситуацію, оскільки "...мало по селах українських книжок, а хоч і є які, та звикши по школах *калічити свою мову*" (наслідки російськомовного навчання для дітей селян), селяни й "книжки читають тією ж *каліченою мовою*". Щоб припинити процес русифікації, необхідно, на думку М.Федоренка, запроваджувати: українські школи; "даремні бібліотеки" тільки з українських книжок; "кіоски" для продажу українських книжок; священників-українців.

Якщо ці вимоги будуть виконані, вважає автор, то й молодь, і "сільська панота" почнуть знову розмовляти українською мовою, перестануть її *калічити, омосковлюватись* і знову "повернуться в українців", бо ж українське селянство завжди було прошарком, найстійкішим до руйнівних процесів у мові, хоча тепер воно "*Як квітка на полі; / Пече сонце, гойда вітер, / Всякий рве по волі*" [10, с.1].

Ще один допис, який беззастережно підтверджує нівеляцію української мови її носіями знаходимо в "Українському Календарі (Додаток до "Рідного Краю" за 1907 рік)". Велика стаття під назвою "*Українська мова*" [12, с.53-59] без підпису, але є всі підстави вважати, що її автор – М.Дмитрієв, у зв'язку з тим, що друга частина допису (с. 57-59) тотожна попередній статті "*Про незрозумілу українську мову*", підписану М. Дмитрієвим. Найвірогідніше, у названому дописі автор намагався доопрацювати та дещо поглибити попередні міркування.

На початку допису М.Дмитрієв підкреслює, що українську мову селяни здебільшого "зовуть простою, *мужичою*", адже у школах їх вчили читати та вимовляти слова "*по московські*", тому прості, неосвічені люди, маючи низький рівень національної свідомості,

вважають, "що так именно й слід, так краще" спілкуватися у міському середовищі. Вони доводять у розмовах з автором, що "пани у городі то більш *по московські* балакають, та й книжки все більш тією мовою писані, і у школі учитель *по московські* вичитував...". Далі, як вважає М.Дмитрієв, селяни починають цуратися "свого рідного слова, своєї батьківської української мови" (курсив тут і до кінця допису наш. – С.Я.). Думки автора суголосні з поглядами попереднього дописувача М.Федоренка.

Автор статті підкреслює, що більшість людей, які виїжджають на роботу до міста, починають розмовляти *по-панськи, по вченому, по московські*, починають "язика ламати" на російський лад. Неосвічені люди бояться, що в місті їх засміють, скажуть про них – "мужва необразована". Таких найменш національно свідомих українців С.Єфремов виводив у першу категорію і називав "читачами із народу", а М.Дмитрієв їх називає "грамотіями". Саме вони доводять оточуючим: "... на що ото книжки й газети починають писати простою українською мовою", адже "...хіба мало тієї російської. Вона й більш розвита; книжок і газет усяких на їй більше, а привчитись її розуміти – то вже не трудна річ!.." [12, с.54]. Деякі з селян, як констатує автор, захоплюючись російською вимовою та намагаючись бути схожими з міською російськомовною інтелігенцією, вигукують: "От наш писарь як чита (російською мовою. – С.Я.) – *настоящий городянский панич*". Дмитрієв підкреслює, що лише сім'я наvertsає такого "грамотія" на рідну мову. Автор ставить перед читачами риторичне запитання: що ж робити у таких випадках простому неосвіченому чоловікові з його "*дідівською українською мовою*", якщо серце поривається до рідної мови, а ні в школі, ні в місті, ні від сільських "грамотіїв" він нічого доброго про неї не чує.

Щоб пояснити пересічному читачеві вартість рідної мови, М.Дмитрієв робить мовно-історичний аналіз розвитку слов'янських народів, підкреслює, що кожен з них має свої особисті "духовні сили", вироблені протягом багатьох століть розвитку. Вони виражаються в національному фольклорі, музиці, малюнках, вишиванках, серед них, як підкреслює автор, "*найширше місце займає мова*". Показником розвитку кожної нації є ставлення до рідної мови, тому Дмитрієв пояснює читачеві, що призупинити розвиток мови – це, все одно, що "не дати якій рослині виявити усю свою силу, усю свою красу, не дати змоги розцвісти чудовим пишним цвітом", тому не слід так недбало ставитись до багатотисячових надбань.

Пояснюючи розвиток української мови в історичному аспекті, автор наголошує, що раніше витворилася спільна для всіх народів слов'янська мова, яка потім розділилася на "окромі мови": болгарську, чеську, "московську", польську, українську та інші. Кожен з цих народів, розвиваючи свої духовні сили, намагався "виробити і розвинути" свою мову, яка б цілком відповідала національній душі й вдачі. Хоча за останні 250 років у Східній Україні скрізь була заведена "московська мова", все ж народ, на думку Дмитрієва, зумів зберегти "народну душу" своєї мови, яка виявлялася в народних думках та творах українського письменства. Автор підкреслює, що у 1905-1907 роках почалося нове життя для всіх народів Росії. Тому всі "щирі сини" українського народу повинні дбати, щоб українська мова розвивалась і ширилась "від краю й до краю" по всій Україні, щоб кожен українець, першочергово, не забував своєї рідної мови, знаючи і вивчаючи інші мови [12, с.55].

Наведені приклади унаочнюють невизначеність стану української мови на теренах України на початку ХХ ст., а також яскраво засвідчують активне використання мови у статусі українсько-російського суржику (УРС), тобто існування мови на українсько-російській мовній межі. О.Тараненко, аналізуючи загальну структуру й функціонування

суржику, вирізняє в ньому риси як соціолекту, так і сукупності ідіолектів, хоча виразну межу між цими формами вияву суржику не проводить [13, с.665-668].

Обидва структурно-функціональні різновиди українсько-російського суржику – як **соціолект** і як **сукупність ідіолектів** – диференціюються мовознавцем за власне мовними ознаками й за психологічними настановами їх носіїв [14, с.70]. Українсько-російський суржик як **соціолект** – як певний компонент українського просторіччя з великою домішкою русизмів став розмовним мовленням і фактично основним засобом спілкування більшості тогочасного україномовного населення країни як у містах, так і в сільській місцевості внаслідок тривалої масової експансії російської мови на українське тло в її асиметричній (диглосній формі). Українсько-російський суржик утворив певний ідіом (з досить розмитотою структурою), який є природним мовним середовищем проживання для цієї частини населення та основою для взаємного ідентифікування цих людей як представників певної мовної спільноти, що й підтверджують наведені дописи. Українсько-російський суржик як **безліч ідіолектів** утворюється внаслідок цілком усвідомлюваного, але не зовсім успішно реалізованого прагнення осіб з базовою українською мовою ("*найдьомте дівчата*") переходити на спілкування російською мовою (з різними мотиваційними настановами такої мовної поведінки). Мовлення таких осіб значно більше насичене русизмами і значно різноманітніше за їх складом, ніж це відзначається в суржику як соціолекті.

Українсько-російський суржик як соціолект окреслюється мовознавцями в двох функціональних формах вияву з двома різними мотиваційними основами. По-перше, це ідіом спонтанного користування, що реалізується в мовленні осіб з недостатнім культурно-освітнім рівнем («особливо ті дівчата *москалять*, які були наймичками в панів по міста»), які не тільки незадовільно володіють як українською, так і російською мовами, але й не надають особливого значення таким властивостям своєї мовної поведінки. Цей різновид українсько-російського суржику виявляється в загальних межах функціонування просторіччя в супроводі не тільки інших просторічних і діалектних одиниць української мови, а й просторічних одиниць російської мови. Це найпростіша форма існування й мотиваційна основа українсько-російського суржику, яка є, за визначенням О.Тараненка [14, с.70], прикладом повного або не зовсім повного (із самооцінками такого мовлення як «ні по-українському, ні по-руському») **змішування мовних кодів**.

По-друге, це ідіом більш усвідомлюваного користування, що реалізується в мовленні осіб, які володіють українською і частково російською мовами, де українська – з повсякденного мовного оточення, а російська – з офіційного спілкування, хоча унаочнена відсутність навичок мовного автоматизму в користуванні нею. Наведені дописи засвідчують, що окремі особи прагнуть до повного переходу на російську мову, принаймні в усній формі комунікації: «...один парубок, що був на залізниці, навчився *калічити московську мову*, тепер він і вдома калічить та ще й з викрутасами...»; «На вечорницях гуляють хлопці й дівчата. Говорячи одно до одного, вони вимовляють "*што*" і калічать деякі слова на московській лад...». Позиція автора засвідчує глузливе ставлення в тогочасному середовищі до тих, хто, демонструючи свою вищість на тлі інших, відмовляється від базової української мови ("...як убереться яка дівчина в таку "*кохту*", то хоч зараз її на город горобців ганяти"). О.Тараненко характеризує такі мовні звороти як *какання* і *штокання* (від рос. *какой, что*), тобто намагання розмовляти російською: «Ти не «штокай» і не «какай», а по нашому балакай!» [14, с.71]. Окремі особи, переважно молодь, як констатує автор, уводять в мовлення численні русизми переважно з метою підвищення свого культурно-мовного образу в очах оточення, показуючи, таким чином, що вони вже переросли рівень провінційного «сільського» й перейшли до культурнішого «міського»

оточення. Така психологічно складніша мотиваційна основа українсько-російського суржику класифікується як **часткове перемикання мовних кодів**.

Загалом мотиваційна основа засвідченого українсько-російського суржику складалася з цільових настанов двох типів – потреби в адекватній номінації і складнішої потреби в підвищенні свого культурно-мовного іміджу. Носії українсько-російського суржику як ідіолекту переступали в категорію носіїв українсько-російського суржику як соціолекту у разі переходу його до спілкування на теми, що виходили за межі звичайного побуту.

Аналіз наведених дописів засвідчує, що у тогочасному мовному середовищі були присутні обидва структурно-функціональні різновиди українсько-російського суржику і як соціолекту, і як сукупності ідіолектів. За нашими спостереженнями та категорія населення, яка проживала у південних і східних регіонах України (Новгород-Сіверська губернія – тепер Харківська обл.), реалізовувала українсько-російський суржик в якості соціолекту залежно від носія, змішуючи або частково перемикаючи мовні коди. У мовленні населення центральної та західної частин України (Київщина, Полтавщина, де видавався «Рідний Край») українсько-російський суржик не переходив межі ідіолекту.

Обидва явища несли однаково негативні наслідки, оскільки кожне наступне покоління україномовного населення, одержуючи як вихідну основу розмовного мовлення українсько-російський суржик з дедалі збільшуваною питомою вагою елементів російської мови, залишало для нового покоління ще більш русифікований варіант українсько-російського суржику. Наслідки підтверджує сучасна соціолінгвістична ситуація в Україні.

Література

1. Єрмоленко С.Я. Мова й етнос / Світлана Яківна Єрмоленко // Нариси з української словесності : (стилістика та культура мови). – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
2. Дзюба І. Сучасна мовна ситуація в Україні [Електронний ресурс] / Режим доступу до статті: <http://ukrlife.org/main/prosvita/dziuba.htm>. - Заголовок з екрана.
3. Масенко Л. Т. Українська мова в соціолінгвістичному аспекті : Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Л.Т. Масенко; НАН України. Ін-т укр. мови. - К., 2005. - 39 с.
4. Шевченко Л. І. Простір культури і простір слова: позиції та перспектива // Літературна мова у просторі національної культури / [відп. ред. Л.І.Шевченко]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 135с.
5. Сосюр, Фердінан де. Курс загальної лінгвістики / [пер.з фр. А.Корнійчук, К.Тищенко] / Фердінан де Сосюр. – К. : Основи, 1998. – 324с.
6. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В.Н.Ярцева]. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685с.
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712с.
8. Мечковская Н.Б. Социальная лингвистика / Н.Б.Мечковская. – М., 2000. – 340с.
9. Тараненко О.О. Мовна ситуація та мовна політика в сучасній Україні // Мовознавство / О.О.Тараненко. – 2003. – №2-3. – С.30-55.
10. М.Ф-ко. Голос із села // Рада / М.Ф-ко. – 1906. – № 3. – С. 1.
11. Дей О.О. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI – XX ст.) / О.О.Дей. – К. : Наук. думка, 1969. – 560 с.
12. Б.п. Українська мова // Український Календарь на 1907 рік / Додаток до часописі "Рідний Край" / Б.п. – 1907. – С. 53-59.

13. Українська мова. Енциклопедія / [редкол.: Русанівський В.М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), Зяблюк М.П. та ін.] – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 2000. – 824 с.
14. Тараненко О. О. Про мовний статус українсько-російського суржику // Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка : збірник наукових праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С.Я.Єрмоленко / [відп. ред. академік НАН України В.Г.Скляренко] / О.О.Тараненко. – К., 2007. – 528с.

Яременко С.А. Реализация языкового кода в билингвальной среде

В статье рассматриваются основные формы реализации украинско-русского двуязычия в Украине в начале XX ст.

Ключевые слова: социолингвистика, украинско-русское двуязычие, языковой код.

Yaremenko S.A. Реалізація мовного коду в білінгвальному середовищі

The article analyses principal problems of the phenomenon of Ukrainian-Russian «surzhyk» in Ukraine of the early 20th centuries

Key words: bilinguizm Ukrainian-Russian «surzhyk» соціолінгвістика, українсько-російський суржик, мовний код.